

Onderzoeksartikel

De aantrekkingskracht van diverse buurten: sociale sortering en culturele repertoires in de scene(s) van de Brusselse wijken Matonge en Molenbeek

Hannah Weytjens

hannah-g@live.be

Giselinde Kuipers

KU Leuven

giselinde.kuipers@kuleuven.be

Dit artikel is gebaseerd op de masterproef van de eerste auteur, die is verdedigd in 2021 aan de KU Leuven. Wij danken de tweede lezer Karin Hannes voor haar constructieve commentaar.

Kernwoorden: scenes, stedelijke sortering, gentrificatie, walkabouts, Brussel

Abstract

Why are superdiverse cities such as Brussels a patchwork rather than a melting pot? This research investigates how people within the superdiverse, yet segregated Brussels sort themselves based on culture and aesthetics. Taking the diverse neighborhoods of Molenbeek and Matonge as case-studies, we combine insights from urban sociology – the scenes approach of Silver and Clarke – and cultural sociology with Lamont’s concept of cultural repertoires. To do so, we use walkabouts, which allows us to capture the lived experience and meaning making process of urban residents, while, at the same time, both the researcher and respondent can experience the neighborhoods in a sensory way. A geographical overview illustrates that certain amenities are clustered while the interviews show that different groups use different cultural repertoires, and thus attain different meanings to geographical characteristics. In line with previous research, we find a scene of Brussels-Flemish urban diversity-lovers in both neighborhoods. Besides, we can also speak of ethnic minority scenes in Molenbeek and Matonge, respectively a North-African or little-Morocco scene and African-Matonge scene. Hence, cultural and aesthetic elements also influence the presence of ethnic minority groups.

Inleiding: sociale menging en sortering in het superdiverse Brussel

In de noordwestelijke ‘arme halve maan’ van Brussel, net buiten het stadscentrum, ligt Molenbeek. Deze buurt komt nationaal en internationaal regelmatig in het nieuws vanwege de grote concentratie inwoners met Noord-Afrikaanse, vooral Marokkaanse, roots. Maar Molenbeek gentrificeert: er wonen steeds meer jonge mensen uit de middenklasse met een ‘klassiek’ Belgische of Europese achtergrond (studio020Paolaviganò & Walloth Urban Advisors z.d). Zo’n vier kilometer naar het zuidoosten, in de welvarende Brusselse gemeente Elsene, ligt Matonge, het ‘Afrikaanse hart van Brussel’. Hier wonen weinig mensen (meer) met roots in Sub-Sahara-Afrika, maar de buurt heeft wel een grote hoeveelheid Afrikaanse winkels en eetgelegenheden, en is een ontmoetingsplek voor mensen met Sub-Saharaanse roots (Vandecandelaere 2012; Demart 2013). De wijk wordt echter steeds hipper en trekt nieuwe bewoners en bezoekers aan (Arnout 2019).

Matonge en Molenbeek zijn kenmerkend voor het ‘superdiverse’ (Vertovec 2019) Brussel. In de enige echte metropool van de Lage Landen vormen mensen met een migratieachtergrond de meerderheid (Geldof 2016; Vandecandelaere 2012). Brussel is een complexe lappendeken met een sterke segregatie tussen buurten en duidelijk zichtbare en voelbare grenzen (Corijn en Van de Ven 2013; Van Hamme et al. 2016). Zowel Matonge en Molenbeek zijn ‘diverse’ buurten in beide betekenissen van de term. Inwoners en bezoekers hebben uiteenlopende levensstijlen, consumptiepatronen en subculturen, en dit is duidelijk zichtbaar in het aanbod van voorzieningen zoals winkels, cafés of restaurants. Ook worden de buurten ‘divers’ genoemd omdat het straatbeeld sterk bepaald wordt door mensen met een migratieachtergrond.

Matonge en Molenbeek tonen twee momenten in het welbekende proces van gentrificatie waarbij – vaak etnische gemengde – achterstandswijken geleidelijk aan worden ‘overgenomen’ door mensen uit de etnisch homogener en vaak ‘witte’ middenklasse. In gentrificerende wijken leven uiteenlopende groepen naast en door elkaar heen in dezelfde omgeving, maar deze diversiteit leidt maar zelden tot sociale menging. Sociale groepen sorteren zich uit: ze vinden elkaar, vooral door gedeelde levensstijlen of smaken (Zukin 1995). De voorhoede van de gentrifiers waardeert vaak de ‘authentieke’ sfeer van diverse buurten, maar draagt ook ongewild bij aan het verdwijnen hiervan, bijvoorbeeld doordat steeds meer winkels en andere voorzieningen zich op hen richten, in plaats van op minder koopkrachtige ‘oorspronkelijke’ bewoners.

In dit artikel onderzoeken wij hoe deze sociale sortering in twee diverse wijken vorm krijgt door esthetische voorkeuren of ‘smaken’. Tijdens ‘walkabouts’, waarbij mensen ons rondleidden in hun eigen wijk, vroegen wij wat ze aantrekkelijk vonden in Molenbeek en Matonge. Bij deze innovatieve onderzoeksmethode wordt de inhoud van de interviews zowel mee gevormd als aangevuld door informatie uit de

omgeving en worden ook sensorische ervaringen meegenomen in het onderzoek. Zowel de respondent als onderzoeker ervaart de wijk. Ze voelen, horen, zien en ruiken de plaatsen die aan bod komen tijdens de interviews.

Om greep te krijgen op deze esthetische sortering combineren we inzichten uit de cultuur- en stadssociologie. Allereerst maken we gebruik van het werk van Silver en Clark (2016) over stedelijke scenes. Het begrip ‘scene’ helpt ons analyseren hoe verschillende mensen in dezelfde stedelijke omgeving elkaar vinden in eigen, ruimtelijk en sociaal gescheiden subculturen, die bij elkaar worden gehouden door esthetische voorkeuren en levensstijlen. In navolging van Lamont en Thévenot (2000) beschouwen wij deze esthetische voorkeuren als ‘culturele evaluatierepertoires’. Wij verwachten dat er zowel in Molenbeek als Matonge meerdere scenes aanwezig zijn, die zich onderscheiden door uiteenlopende consumptiepatronen en smaken. Door niet enkel te kijken naar geografische of demografische kenmerken van een wijk maar ook naar de evaluatieschema’s waarmee bewoners betekenis geven aan hun omgeving is het mogelijk om verschillende scenes in dezelfde wijk te identificeren. Zo begrijpen we beter hoe en waarom verschillende culturele en esthetische elementen van een wijk andere groepen mensen aantrekken.

In Brussel, net als veel andere Europese steden, zorgt stedelijke groei voor een woningcrisis (Dessouroux et al. 2016). Door een tekort aan betaalbare woningen veranderen wijken snel van karakter. Dit betekent dat het voorkomen van verschillende scenes binnen eenzelfde wijk zal toenemen, maar ook dat groepen met minder koopkracht of invloed het steeds moeilijker zullen krijgen. In dit proces zijn stadsplanning en beleid een belangrijke factor, en ook hierbij spelen niet alleen machtsstructuren een rol, maar ook culturele repertoires. Plaatsen die als mooi en goed worden gezien door groepen van mensen die tot de dominante cultuur behoren worden vaak ook door overheden en andere instituties als ‘goed’ bestempeld (Fiore en Plate 2021). Inzicht in hoe minderheidsgroepen betekenis geven aan hun wijk en welke culturele en esthetische elementen zij appreciëren kan beleid en stadsplanning inclusiever maken.

Door te kijken naar stedelijke scenes als een kruispunt van culturele repertoires en het gebruik en waardering van publieke ruimte hopen wij een nieuw licht te werpen op stedelijke sortering. We beginnen met een beschrijving van Matonge en Molenbeek, niet zozeer op basis van puur geografische categorieën, maar op basis van dertien walkabouts met bewoners. Daarna analyseren we de culturele en esthetische repertoires waarmee bewoners betekenis geven aan de wijken. De combinatie van geografische beschrijving en patronen in de culturele repertoires leidt tot de identificatie van verschillende scenes in elke buurt. Sommige scenes vinden we in beide wijken, zoals een scene van *Brussels-Vlaamse grootstedse diversiteits-liefhebbers*, maar er zijn ook buurtspecifieke scenes met eigen esthetische repertoires en vormen van betekenisgeving.

Theorie: scenes, sociale sortering en gentrificatie

Scenes en sortering in de stad

In onderzoek naar stedelijke verandering en problematiek ligt vaak de nadruk op woningprijzen, bevolkingssamenstelling of misdaadcijfers. Maar dergelijke ‘harde’ economische en geografische data zijn onvoldoende om differentiatie in steden of wijken te verklaren. Een concentratie van etnische minderheden wordt vaak gezien als sociaal probleem: een ongewild gevolg van processen van uitsluiting en socio-economische achterstand (Hatziprokiou et al. 2016; Silver en Clark 2016). Echter, residentiële segregatie houdt soms stand over generaties heen, ook al kunnen latere generaties de buurt verlaten (Kaltaure en Walton-Roberts 2012; Booi en Boterman 2020). Silver en Clark (2016) gebruiken het begrip ‘scene’ om te laten zien dat alle wijken, van de meest bevoorrechte tot de meest achtergestelde, concentraties van specifieke voorzieningen (‘amenities’) hebben. De aanwezigheid van mensen met een migratieachtergrond zorgt bijvoorbeeld voor etnisch ondernemerschap. Dit creëert plaatsen waar mensen met gelijkaardige levensstijlen elkaar ontmoeten (Hatziprokiou et al. 2016), wat leidt tot grotere tevredenheid over hun wijk (Alanya et al. 2017; Boschman 2018; Hatziprokiou et al. 2016).

Het begrip ‘scene’ biedt een alternatief voor de dominante focus op harde variabelen, omdat het de aandacht richt op culturele en esthetische elementen van wijken die verschillende groepen mensen aantrekken en vasthouden (Silver en Clark 2015, 2016). Gelijkgestemde mensen ‘vinden’ elkaar in de stad door gedeelde smaken en waarden en door de aanwezigheid van voorzieningen zoals restaurants, musea, bakkers of cafés die passen bij deze culturele voorkeuren. Met andere woorden, een scene is een unieke combinatie van geografische (plaats, mensen en voorzieningen) en culturele (gedeelde waarden en symbolische betekenissen) componenten (Silver et al. 2010). Dit betekent dat scenes zich organiseren rondom gedeelde vormen van betekenisgeving, die wij in navolging van Lamont en Thévenot (2000) culturele evaluatierepertoires noemen (Lamont en Thévenot 2000; Lamont et al. 2017). Leden van een bepaalde groep of cultuur delen culturele en morele standaarden: manieren om mensen of dingen te beoordelen als goed, mooi, slecht of lelijk. Hetzelfde gebouw kan bijvoorbeeld ‘mooi’ zijn voor mensen met een evaluatierepertoire dat vertrekt vanuit het idee dat gebouwen ‘vernieuwend’ of ‘interessant’ moeten zijn, maar ‘lelijk’ voor mensen die waarde hechten aan historisch, authentiek of gezellig (Kuipers et al. 2022). Dergelijke repertoires zijn niet deterministisch: voorkeuren en oordelen van mensen kunnen variëren naar gelang plek, tijd, gezelschap en doel (Hanquinet 2013). Maar ze zijn wel verbonden met groepsidentiteiten en sociale positie, en hangen in België bijvoorbeeld sterk samen met opleiding, inkomen, klasse, leeftijd en etnische achtergrond (Hanquinet, Savage & Callier 2012).

‘Scenes’ en ‘repertoires’ zijn concepten die horen bij verschillende sociologische subdisciplines – stads- en cultuursociologie. Maar beide zijn ontwikkeld voor de

analyse van culturele variaties, niet alleen tussen maar ook binnen groepen, in diverse samenlevingen. Beide benaderingen zijn expliciet niet deterministisch: mensen met dezelfde achtergrond geven niet exact dezelfde betekenis aan een buurt of object en de wisselwerking tussen diverse sociale achtergrondfactoren zorgt voor differentiatie binnen dezelfde groep of omgeving (Lamont 1992; Lamont et al. 2014; Lamont en Small 2008). De combinatie van deze twee benaderingen laat zien dat culturele en ruimtelijke sortering elkaar versterken: de aanwezigheid van een scene maakt dat bepaalde culturele repertoires toegankelijker en prominenter worden, waardoor de geografische componenten betekenis krijgen. Maar het zijn ook deze geografische elementen en de toegekende symbolische betekenis die bepaalde groepen mensen aantrekken tot de plaats.

Gentrificatie en de aantrekkingskracht van diverse buurten

Steeds meer mensen uit de middenklasse kiezen voor de stad. Steden en wijken bieden mogelijkheden voor sociale ontmoeting en consumptie, en hierbij zoeken ze naar mensen en mogelijkheden die aansluiten bij hun levensstijl en wereldbeeld (Mansvelt 2008; Savage et al. 2018; Silver en Clark 2015; Klekotko 2019; Zukin 2016). Voornamelijk jonge, hoogopgeleide mensen met een middenklasse-achtergrond willen in een kosmopolitische omgeving leven om zich te onderscheiden van de 'gesettlede' middenklasse in de voorsteden (Butler 1997; Van Criekingen en Decroly 2003). Ze kiezen steeds vaker voor (super)diverse buurten, zelfs indien deze een negatieve reputatie hebben (Frank en Weck 2018; Klekotko 2020; Weck en Hanhörter 2015; Zukin 2011).

Wat maakt deze buurten zo aantrekkelijk? 'Goede', 'hippe' en 'aantrekkelijke' buurten worden door gentrifiers vaak gezien als authentiek (Friedman en Reeves 2020; Zukin 2010). 'Authentiek' is echter geen inherent kenmerk van een buurt, maar het resultaat van culturele betekenisgeving. De aanwezigheid van oude fabrieksgebouwen en arbeiderswoningen wordt geherwaardeerd als teken van eigenheid en geschiedenis (Michael 2015; Zukin 2011). Gentrifiers evalueren diversiteit positief omdat het bijdraagt aan 'levendige' stadscentra (Audretsch et al. 2019; Zukin 1995) en aansluit bij de kosmopolitische overtuigingen (Prieur en Savage 2013). Weck en Hanhörter (2015) spreken van 'diversity seekers': mensen die een buurt appreciëren omwille van diversiteit. Wijken met een gematigd niveau van diversiteit worden verkozen boven de plaatsen met overwegend minderheidsgroepen (Foster et al. 2016; Young et al. 2006).

Bestaand onderzoek richt zich vooral op de (witte) stedelijke middenklasse of gentrifiers, en negeert dat andere stadsbewoners ook culturele en esthetische voorkeuren hebben die hun waardering van hun wijk en hun keuze om ergens te wonen beïnvloeden. In steden zoals Brussel wonen in (super)diverse buurten zelden mensen uit één specifieke etnische minderheidsgroep; buurten kenmerken zich door meerlagige diversiteit van oude en nieuwe inwoners uit verschillende klassen,

etnische en leeftijdsgroepen (Birdsall et al. 2021). Al deze groepen doen aan wat stadsonderzoekers aanduiden als ‘placemaking’. Permberton en Phillimore (2018) laten zien dat ‘placemaken’ voor mensen met een migratieachtergrond in superdiverse buurten het best gaat als de wijk al bekend staat om diversiteit, zodat mensen die ‘opvallen’ als ‘anders’ gemakkelijk kunnen mengen.

Als mensen uit de middenklasse naar diverse buurten trekken, volgt vaak gentrificatie: minder welvarende bewoners worden verdrongen door nieuwe bewoners. Wie gaat wonen in een gegentrificeerd gebied hangt af van culturele barrières zoals smaak (Zukin 2011). De buurten plooiën zich steeds meer naar voorkeuren van meer welgestelde nieuwe inwoners, waardoor ze een andere esthetiek en atmosfeer krijgen (Bridge 2006; Zukin 2016), vaak zonder rekening te houden met de voorkeuren van andere bewoners (Hoekstra, Van Gent en Boterman 2018). Gentrificatie kan zowel het resultaat zijn van bottom-up- als top-down-initiatieven. Bottom-up is bijvoorbeeld het opknappen van gebouwen of het opzetten van nieuwe voorzieningen door beter gesitueerde nieuwkomers. Daarnaast wordt gentrificatie vaak top-down gesteund door beleid. Denk aan veranderingen in de woningmarkt door overheidsinterventies, maar ook cultuurbeleid en het aanpassen van aanwezige voorzieningen zodat deze in lijn komen te liggen met de smaakvoorkeuren van de middenklasse, kan hieraan bijdragen. Hoekstra, Van Gent en Boterman (2018) spreken in dit verband over ‘kwartiermaken’, oftewel het faciliteren en creëren van een cultureel-creatieve esthetiek die de stedelijke middenklasse aantrekt. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Molenbeek bij de herinrichting van de kanaalzone.

Culturele repertoires spelen een centrale, maar vaak niet gethematiseerde, rol in processen van gentrificatie: zowel in aantrekkingskracht van ‘opkomende wijken’ als in het lokken van ‘kansrijke’ nieuwe bewoners. Overheidsbeleid is vaak gericht op het creëren of versterken van een bepaalde scene. Maar wat als ‘goed’ of ‘slecht’ wordt gedefinieerd hangt af van de groep waaraan je deze vraag stelt. Niet enkel de kenmerken en karakteristieken van de plaats, maar ook kenmerken van een bepaalde groep zoals klasse- of etnische achtergrond beïnvloedt de betekenisgeving (Fiore en Plate 2021; Silver en Clark 2016). In ons artikel vragen wij ons af hoe deze smaakvoorkeuren van de middenklasse zich verhouden tot die van al aanwezige inwoners met hun eigen scenes.

Methode en data

Matonge en Molenbeek: twee ‘diverse’ wijken in superdivers Brussel

Brussel is een ‘superdiverse’ en ‘majority-minority’ stad. In 2021 was slechts ongeveer 25% van de inwoners van het Brussels hoofdstedelijk gewest van ‘klassieke Belgische afkomst’¹ (statbel 2021). In de stad zijn 180 verschillende nationaliteiten vertegenwoordigd (BISA 2020). Daarnaast kent Brussel een sterke fragmentatie en

¹ Huidige nationaliteit is ‘Belg’ en beide ouders hebben als eerst registreerde nationaliteit ‘Belg’.

segregatie tussen buurten die door de relatief kleine omvang van de stad goed met het centrum en elkaar verbonden zijn (Corijn en Van de Ven 2013). Toenemende ongelijkheid heeft geleid tot een tweedeling tussen het rijkere zuidoosten, versus het noordwestelijk deel dat ook de ‘arme halve maan’ of ‘arme croissant’ genoemd wordt (Van Hamme 2010). In de arme halve maan wonen veel mensen met een migratieachtergrond. Vaak gaat het om transitbuurten waar migranten aankomen, en blijven wonen omwille van economische redenen, soms generaties lang (Van Hamme et al. 2016).

Afbeelding 1: Kaart Brussels hoofdstedelijk gewest

Matonge is onderdeel van de gemeente Elsene, in het rijkere zuidoosten. Toch is het mediane inkomen er opvallend lager dan in de rest van Elsene en het Brussels hoofdstedelijk gewest (BISA 2018). Matonge is van oudsher de Afrikaanse wijk, maar er wonen op dit moment weinig mensen met Sub-Saharaanse roots (Vandecandelaere 2012). Ongeveer drie op vier inwoners hebben een niet klassiek-Belgische achtergrond, maar het merendeel hiervan komt van binnen de Europese Unie (statbel 2021). Swyngedouw en Swyngedouw (2009) spreken in dit verband over ‘een lokale expressie van transnationalisme’.

De naam Matonge verwijst naar een artistieke wijk in de Congolese hoofdstad Kinshasa. De wijk was de eerste vestigingsplaats voor mensen uit Congo gedurende

de Belgische bezetting en na de onafhankelijkheid in 1960. Tijdens de jaren zeventig vestigde vooral studenten, diplomaten, toeristen en handelaars zich in Matonge omwille van de aanwezigheid van het Afrikaanse huis, de nachtclub 'Le Mambo' en de handelsgalerijen die steeds minder gebruikt werden door Belgen, wat plaats creëerde voor Congolese handelaars (Demart 2008; Arnout 2019).

Na een korte glorieperiode kreeg Matonge een slechte naam. Tijdens de jaren tachtig migreerden voornamelijk vluchtelingen uit Congo, Rwanda en Burundi (Demart 2008). De galerijen en de wijk raakten in verval en werden gebruikt voor drugshandel, waardoor de aanwezigheid van mensen met Sub-Saharaanse achtergrond werd gelinkt aan criminaliteit. Dit zorgde voor negatieve mediaberichtgeving en confrontaties met politie en staat. De laatste jaren gaat de reputatie van Matonge weer de andere richting op. Hoewel het een plaats is waar mensen met Sub-Saharaanse roots elkaar ontmoeten, is het geen Afrikaans enclave (meer). Het aanbod in restaurants is niet beperkt tot de Afrikaanse keuken (Demart 2013) en het kosmopolitische en kleurrijke karakter van de wijk wordt tegenwoordig actief gemarket (Arnout 2019), wat de wijk een aantrekkelijke plaats maakt voor de nieuwe stedelijke middenklasse.

In tegenstelling tot Matonge is Molenbeek geen wijk maar een gemeente. In de media en publieke opinie gaat het meestal over laag-Molenbeek², dat dicht tegen het centrum aan ligt. In dit artikel wordt laag-Molenbeek als wijk beschouwd. In de gemeente Molenbeek lag het mediane inkomen in 2018 meer dan 25% lager dan in het Brussels hoofdstedelijk gewest; zeker in het oosten en centrum moeten inwoners vaker dan gemiddeld rondkomen met een laag inkomen of vervangingsinkomen (BISA 2018). De traditioneel negatieve reputatie van Molenbeek is versterkt na de terroristische aanslagen in Parijs in 2015 en Brussel in 2016. De daders waren grotendeels afkomstig uit deze wijk, en dit werd in de media sterk benadrukt (De Keersmaecker en Debailleul 2016). De wijk heeft een grote Noord-Afrikaanse, specifiek Marokkaanse, gemeenschap. Het is een aankomst- en transitwijk voor migranten met een beperkt economisch kapitaal (Corijn en Van de Ven 2013). Toch is Molenbeek vooral een superdiverse buurt waar verschillende levensstijlen samenkomen (Corijn en Van de Ven 2013; European Institute of Peace 2017; Vandecandelaere 2012). Ongeveer 85% van de inwoners is niet-Belg of Belg met een migratieachtergrond, waarvan 68% van buiten de EU komen³ (statbel 2021).

Beide wijken weerspiegelen dus het superdiverse karakter van Brussel, maar verschillen ook wat betreft hun reputatie en positie binnen de stad, met laag-Molenbeek in de arme croissant en Matonge in het rijkere zuidoosten. Dit maakt de wijken interessante cases om te begrijpen hoe sociale sortering door esthetische voorkeuren tot stand komt, en hoe verschillende groepen betekenis geven aan hun wijk.

² Hoewel er discussie is of de Kanaalzone tot dit deel van Molenbeek behoort wordt het wel mee opgenomen in dit onderzoek.

³ Deze data gaan over de volledige gemeente Sint-Jans-Molenbeek en includeren dus ook hoog-Molenbeek.

Methode: walkabouts

Om te begrijpen hoe unieke combinaties van plaats, mensen, voorzieningen en culturele repertoires een scene vormen, werden dertien respondenten ondervraagd tijdens walkabouts, oftewel wandelende interviews (Kinney 2017). We gebruikten een gestratificeerde steekproef met een gelijke verdeling tussen respondenten uit Matonge en Molenbeek met Belgische origine en respectievelijk een Sub-Saharaanse of Noord-Afrikaanse achtergrond (zie Tabel 1). De eerste groep was voornamelijk afkomstig uit de (hogere) middenklasse. Dit was niet de expliciete opzet maar sluit wel aan bij de verwachting dat het hier gaat om een gentrificerende wijk. De Afrikaanse en Noord-Afrikaanse groep was meer divers, en hoewel op basis van hun beroep alle respondenten tot de middenklasse gerekend kunnen worden, lijkt dit geen typerend kenmerk van de groep. Daarnaast omvatten de groepen heel wat diversiteit wat betreft etniciteit, taal en nationale achtergrond. Omdat er slechts weinig mensen met Sub-Saharaanse roots in Matonge wonen, selecteerden we ook mensen die er regelmatig tijd doorbrengen voor hun werk of als vrijetijdsbesteding. De respondenten werden benaderd via lokale organisaties en open oproepen op sociale media, waarbij gevraagd werd om een rondleiding door en uitleg over hun wijk te geven.

Walkabouts maken het mogelijk om zowel de geografische als culturele elementen van scènes waar te nemen. Sensorische waarnemingen helpen om de interviews te interpreteren, zeker wanneer de respondent een gevoel of indruk over een plaats omschrijft. Bijvoorbeeld, als een plaats als druk en energiek wordt beschreven, hoort de onderzoeker het lawaai van rijdende auto's en pratende mensen, ziet de drukke mensenmassa en voelt de energie (Emmel en Clark 2007; Evans en Jonas 2011; Strang 2010). Daarnaast kunnen respondenten reageren op, en inspiratie halen uit hun omgeving.

De interviews vonden plaats in het voorjaar van 2021 (gedeeltelijk tijdens lockdowns vanwege de coronapandemie) en waren semigestructureerd. We maakten gebruik van een topiclijst (Bijlage 2), maar in eerste instantie lieten we het woord aan de respondent, die zelf de route mocht kiezen en zo kon bepalen welke delen van de wijk getoond en besproken werden. Deze keuzes zijn op zichzelf relevant en vertellen iets over de ervaring van de eigen wijk.

We registreerden de routes via de app 'STRAVA', een sportapp om fiets-, wandel- of looproutes te tracken. Na ieder interview maakte de eerste auteur notities van de sensorische ervaringen. Tijdens de interviews maakten we ook foto's, maar aangezien dit vaak de flow van het interview verstoortte zijn de meeste foto's gemaakt tijdens een extra wandeling zonder respondenten. Een van de voordelen van het combineren van walkabouts en visueel materiaal is dat interviewtranscripten gelinkt kunnen worden aan de geografische context (Emmel en Clark 2007; Evans en Jones 2011). Daarnaast gebruiken we foto's om de resultaten van het onderzoek te verduidelijken (Clark 2017).

Tabel 1. Overzicht respondenten

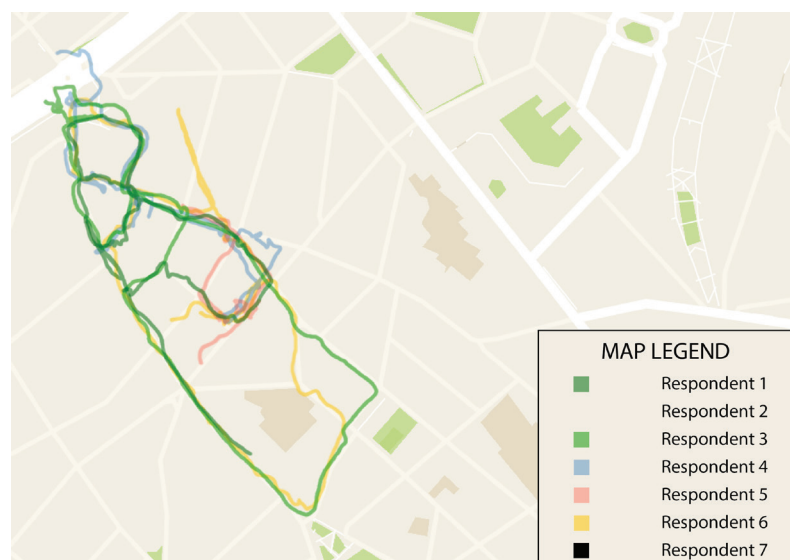
Respondent	Wijk	Achtergrond	Verkozen taal voor interview	Beroep	Opgegroeid	Contact
Koen	Matonge	Vlaams	Nederlands en Frans	Gepensioneerd gemeenteteambtenaar	Nabij wijk	Open oproep FB (algemeen)
Mariana	Matonge	Sub-Saharaans (Kameroen)	Frans	Coördinator NGO of VZW	Niet in wijk	Via andere respondent
Lies	Matonge	Vlaams	Nederlands	Student	Niet in wijk	Open oproep FB (Vlaamse groep)
Geert	Matonge	Vlaams	Nederlands	Fietsenmaker bij VZW, gids in Brussels en DJ	Niet in wijk	Open oproep FB (algemeen)
Nesmy	Matonge	Sub-Saharaans (Kameroen en Congo)	Frans	Horeca	Niet in wijk	Open oproep FB (algemeen)
Jolien	Matonge	Vlaams	Nederlands	Student	Niet in wijk	Open oproep FB (Vlaamse groep)
Karin	Molenbeek	Vlaams	Nederlands	Coördinator NGO of VZW	Niet in wijk	Open oproep FB (Vlaamse groep)
Ellen	Molenbeek	Vlaams	Nederlands	Copywriter en grafisch vormgever	Niet in wijk	Open oproep FB (algemeen)
Mark	Molenbeek	Vlaams	Nederlands	Coördinator NGO of VZW	Niet in wijk	Open oproep FB (algemeen)
Aya	Molenbeek	Marokkaans	Nederlands	Student	In wijk	Open oproep IG
Yussuf	Molenbeek	Marokkaans	Engels	Medewerker NGO of VZW	In wijk	Open oproep FB (algemeen)
Yassir	Molenbeek	Marokkaans	Frans	Grafisch vormgever	In wijk	Open oproep FB (Noord-Afrikaanse groep)
Oubayd	Molenbeek	Marokkaans	Frans en Nederlands	Coördinator culturele organisatie	In wijk	Via organisatie

De interviews duurden tussen één en drie uur, uitgezonderd één interview van twintig minuten. De interviews en de wandelingen in Molenbeek waren langer, voornamelijk doordat Molenbeek groter is dan Matonge. De interviews werden in het Nederlands, Engels of Frans afgenomen. De audio-opnames werden getranscribeerd en vervolgens, volgens de principes van *grounded theory*, gecodeerd in Nvivo. In eerste instantie kenden we 103 open codes toe aan de transcripten, die we axiaal codeerden tot categorieën zoals ‘diversiteit in mensen’ of ‘beschrijving van de atmosfeer’ om ten slotte via selectieve codering te komen tot acht culturele en esthetische repertoires.

Geografische factoren: Matonge en Molenbeek door de ogen van bewoners

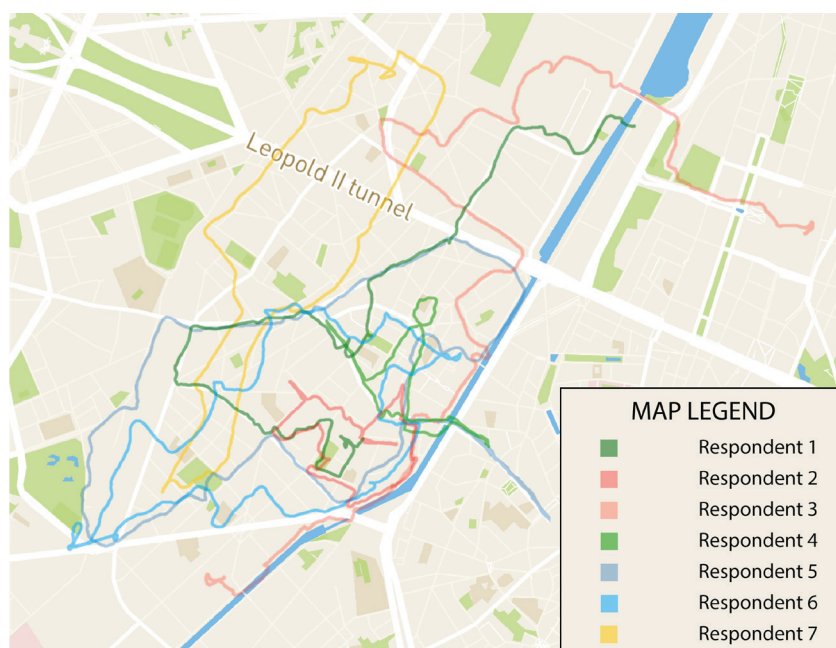
Scenes ontstaan als mensen elkaar ‘vinden’ in een combinatie van geografische (plaatsen en voorzieningen) en culturele factoren (gedeelde culturele en esthetische repertoires). In deze analyse kijken we eerst naar de geografische factoren: hoe zien de wijken eruit vanuit het perspectief van bewoners?

Kaarten 2 en 3 tonen de routes van de walkabouts. Doordat Matonge een kleine wijk is, tonen veel respondenten dezelfde plaatsen, zelfs indien de respondenten hier normaal niet komen. Molenbeek is groter en er is meer variatie in de routes. Veel respondenten merkten op dat dat Molenbeek bestaat uit kleinere buurten, maar de grenzen tussen de kleinere buurten zijn minder significant dan het kanaal, dat de grens tussen het centrum van Brussel en Molenbeek vormt, en het spoor vanaf station Brussel-West dat laag-Molenbeek van hoog-Molenbeek scheidt.

Afbeelding 2: Routes walkabouts Matonge⁴

⁴ Respondenten 2, 4 en 5 behoren tot de Sub-Saharaanse scene en respondenten 1, 3 en 6 behoren tot de Vlaamse middenklasse scene in Matonge.

Afbeelding 3: Routes walkabouts Molenbeek⁵

Matonge

Vanaf het Centraal Station van Brussel is het tien minuten wandelen naar de Naamsepoort, de toegangspoort tot Matonge. Tussen de drukke ringweg en een metrohalte ligt het Lumumbaplein, genoemd naar de eerste democratisch verkozen premier van de Republiek Congo. Enkel Geert toont deze plek. Hij vindt het teleurstellend dat naast een kleine gedenkplaats en een bord met 'Lumumbaplein' er geen verwijzingen naar Lumumba te vinden zijn.

Koen, Mariana en Geert vertellen dat de Naamsepoort soms *Porte de l'amour* wordt genoemd, naar het werk van de Congolese schilder Chéri Samba getiteld *Porte de Namur! Porte de l'amour?* waarvan een replica op groot doek hangt in de Elsensesteenweg. Voor hen is dit een symbolische plaats. De andere respondenten vermelden de Naamsepoort ook, maar gebruiken die vooral om zich te oriënteren.

Het is een ontmoetingsplek waar mensen uit Nederland, Frankrijk komen, ze komen van overal om te winkelen dus het is de 'porte de l'amour' (poort van de liefde). (Mariana, Matonge)

Ik ga regelmatig naar de fuse [discotheek in de Marollenwijk] dus dat is niet hier maar ik ben ook al vaak naar after work gegaan in de Spirito, dat is hier eigenlijk vlakbij aan de Naamsepoort. (Jolien, Matonge)

⁵ Respondenten 1, 2 en 3 behoren tot de Noord-Afrikaanse scene en respondenten 4, 5, 6 en 7 behoren tot de Vlaamse middenklasse scene in Molenbeek.

Afbeelding 4: Naamsepoort

Afbeelding 5: Elsensesteenweg

Afbeelding 6: Lumumbaplein

De Elsensesteenweg is een grote winkelstraat. Lies en Jolien zijn de enige die aangeven hier regelmatig te gaan winkelen. Verderop vind je de Matongegalerij, hoewel de kans is groot dat je er langsloopt zonder het op te merken. Ondanks dat deze net zo onopvallend is, vinden meer mensen hun weg naar een tweede galerij omdat mensen uit de buurt deze galerij gebruiken als shortcut naar de metro. Alle respondenten nemen de galerijen op in hun wandeling en tonen de Afrikaanse reisbureaus, kerken en kappers die hun kleine ruimte vaak delen met CD-verkopers, nagelstylisten of er dozen stockeren om op te sturen naar Afrikaanse landen. Nochtans geven Lies en Jolien aan enkel de galerij te tonen omdat het een belangrijk onderdeel van Matonge is, terwijl ze enkel de tweede galerij gebruiken om naar de metro te gaan.

Nu ga ik iets doen wat ik zelf nog nooit heb gedaan, dat is door de galerij van Matonge zelf. Daar is heel vaak heel luide muziek. Dat zal wel van binnen zijn. Ja we zullen eens zien hé. (Jolien, Matonge)

Afbeelding 7: Ingang van de Matongegalerij

Afbeelding 8: Winkels en straatverkopers in de Matongegalerij

De voorzieningen tussen de Elsensesteenweg en de Waversesteenweg bieden voornamelijk Afrikaanse producten aan: Afrikaanse restaurants; bon marchés, oftewel kleine, goedkope winkels met producten als okra, maniokbladeren, gezouten vis of gerookt vlees; alsook winkels met haarproducten, pruiken en Afrikaanse stoffen. Hiermee trekken ze vooral een publiek met een Afrikaanse achtergrond. Met uitzondering van af en toe inkopen doen in de Bon Marchés zeggen Lies en Jolien ook zelf geen gebruik te maken van deze voorzieningen. De andere respondenten doen dit wel.

Dit is het winkeltje waar wij zo vaak heel rap iets kwamen halen, zo dat is een kruidenierszaak nog echt als vroeger. (Jolien, Matonge)

Volgens de respondenten kan Matonge op zonnige dagen en in weekenden erg druk zijn, maar tegelijkertijd is alles ook *à l'aise*. Ze beschrijven de wijk als een plaats waar mensen rondhangen op straat, een praatje slaan en waar altijd wel muziek speelt of wordt gezongen op straat. Ook benadrukken de respondenten dat mensen met Sub-Saharaanse roots vanuit heel Brussel, België en de buurlanden samenkomen in Matonge om te winkelen, maar ook om te zien en gezien te worden.

Afrikanen vanuit Frankrijk, Nederland, het westen van Duitsland die komen naar hier hun inkopen doen dus die kopen dan ja al die bakbananen, palmolie, maniok. Ge hebt hier ook al de banjestoffen enzo natuurlijk. Ge zult zien dat er veel cafés en restaurants zijn omdat het dus echt een ontmoetingswijk is. (Geert, Matonge)

Afbeelding 9: Bon marché

Afbeelding 10. Pruiken en schoonheidsproducten in een winkelraam

De respondenten benadrukken dat niet alles in Matonge Afrikaans is. Het Sint-Bonifatiusplein is bij mooi weer één groot terras. De restaurants hier serveren Italiaanse, Belgische, Japanse, Franse of Koreaanse keuken en de inrichting en uitstraling verschillen van de Afrikaanse restaurants verderop in de wijk. Rond dit plein zijn er verschillende koffiebars, takeawayrestaurants, warme bakkers en cafés. Vooral Lies en Jolien gaan af en toe iets eten of drinken op het plein. Niet iedereen ziet dit plein als deel van Matonge. Zo stelde Geert, de Vlaming die het meest gebruikt maakte van de Afrikaanse voorzieningen: ‘ah nee dat zijn totaal verschillende buurten die niks met elkaar te maken hebben’. Lies ziet het plein als een overgangszone tussen de Europese wijk, net boven Matonge en Sint-Bonifatius gelegen, en het ‘Afrikaanse Matonge’.

Afbeelding 11: Sint-Bonifatiusplein

Hoewel de routes van de wandelingen weinig varieerde tussen respondenten, zijn er belangrijke verschillen in hoe ze de plaatsen gebruiken en hoe ze deze esthetisch waarderen. Dit wijst op het bestaan van twee aparte scenes. Een ‘Matongescene’ van respondenten met Sub-Saharaanse achtergrond die vaak in het Afrikaanse deel van de wijk komen, de voorzieningen gebruiken en waarderen en er veel mensen kennen. Eén respondent met een Vlaamse achtergrond [Geert] maakte op een gelijkaardige manier gebruik van de wijk en zet zich af tegen de manier waarop de ‘typische Vlaming en eurocraat’ gebruik maakt van Matonge. De andere respondenten met een Vlaamse achtergrond horen eerder bij een wijkoverstijgende ‘Vlaamse middenklasse’-scene. Ze kennen de voorzieningen in de galerijen en omliggende straten maar komen er zelf weinig. Wel gingen ze regelmatig naar het Sint-Bonifatiusplein en de omliggende straten alsook winkelen op de Elsensesteenweg, in tegenstelling tot de respondenten met een Afrikaanse achtergrond. Een opvallend verschil tussen de ‘Vlaamse’ en ‘Afrikaanse’ informanten is dat de Vlamingen vaak naar andere delen van Elsene of Brussel trekken.

Molenbeek

Ook Molenbeek is makkelijk bereikbaar vanaf het Centraal Station. Een wandeling van ongeveer twintig minuten brengt je tot aan het kanaal, een fysieke maar vooral symbolische grens tussen het centrum en Molenbeek. Wanneer je via deze route Molenbeek binnenwandelt, kom je uit op de Gentssteenweg.

Afbeelding 12: Het kanaal

De commerciële activiteiten van de Gentssteenweg zijn vooral geconcentreerd tussen het kanaal en de metrohalte Zwarte vijvers. Deze straat is het centrum van Molenbeek, waar mensen vanuit de buurt, de rest van België en de buurlanden komen

om inkopen te doen. Mark vertelt dat de Gentsesteenweg ook wel ‘klein Marokko’ of ‘klein Marrakech’ wordt genoemd omdat veel winkels Marokkaanse producten aanbieden. Voorbeelden zijn Noord-Afrikaanse supermarkten zoals Tanger, een breed aanbod aan zogenaamde ‘modest fashion’ (islamitische mode), halalslagers en Marokkaanse bakkers. Respondenten met Noord-Afrikaanse achtergrond maken veel gebruik van deze voorzieningen terwijl de respondenten met Vlaamse achtergrond selectiever zijn en voornamelijk voedingswinkels binnen gaan. De combinatie van het vele verkeer, de vele mensen en de uitstalling van winkels op straat zorgt voor veel drukte:

Iedereen gebruikt de Gentsesteenweg. (Yussuf, Molenbeek)

En ja hier de Gentsesteenweg [...]. Als ge hier in het weekend loopt, hier loopt ge over de koppen. Vanuit Gent, vanuit Nederland komen ze hier naartoe, vooral mensen met moslimachtergrond omdat ze hier wel echt bekend staan dat ze hier wel heel mooie kledij hebben, hoe heet dat nu weer? Modest! Modest fashion. (Ellen, Molenbeek)

Afbeelding 13: De Gentsesteenweg

Een zijstraat van de *Gentsesteenweg* brengt je bij het Gemeenteplein. Verschillende respondenten vertelden hoe het gemeentehuis, net als de Sint-Jans-Baptistekerk iets verderop, vaak wordt aangezien voor een moskee. Molenbeek telt veel moskeeën, maar deze zijn voornamelijk gevestigd in normale huizen en minder zichtbaar dan het gemeentehuis of de kerk.

Die komt hier en zegt ‘is dat een moskee?’ en ik zeg maar alé dat is een kerk dat

zie je toch. Maar ja bon, Molenbeek is voor hem zo gerelateerd aan moslims. (Oubayd, Molenbeek)

Ik heb eigenlijk gehoord dat sommige mensen denken dat deze kerk een moskee is omdat het wel wat lijkt op een moskee, maar, ik bedoel dat is niet zo, het heeft duidelijk een kruis enzo. (Yassir, Molenbeek)

Rondom de *Gentsesteenweg* is Molenbeek vooral residentieel. Verschillende respondenten vertellen dat de wijk bestaat uit kleinere buurten of gemeenschappen, vaak

genoemd naar de dichtstbijzijnde metrohalte, waarbinnen iedereen elkaar kent. Bij navragen blijkt dit vooral het geval bij de respondenten met een Noord-Afrikaanse achtergrond. De respondenten met Vlaamse achtergrond zeggen regelmatig contact te hebben met mensen uit de buurt en warm onthaald te worden, maar op een oppervlakkig niveau. De straten zijn ontmoetingsplaatsen, wat een levendige sfeer creëert. (Islamitische) feestdagen worden bijvoorbeeld samen op straat gevierd.

Alles in die richting is erg residentieel. [...] En hier, dit wordt Beekant genoemd en is ongeveer het einde van Molenbeek. Mensen die in die torens leven, die huizen, die blijven hier en hebben weinig gemeenschap. (Yassir, Molenbeek)

En ook het Suikerfeest, ja dat is machtig, dat is superleuk. [...] dan komen mensen op straat naar u en komen ze u ook snoep geven enzo en ja dan is iedereen zo vrolijk en is er gewoon een hele leuke sfeer. (Ellen, Molenbeek)

Bijna alle respondenten namens ons mee langs arbeiderswoningen, oude fabrieksgebouwen en hangars, waarvan sommige een nieuwe invulling hebben gekregen. Ze benadrukken dat de kwaliteit van de woningen varieert, maar vaker slecht dan goed is. Veel huizen zijn oud en sommige staan leeg, terwijl er een groot woningtekort is. Ook zijn de straten niet altijd proper, vaak wordt er gesluikstort.

Ge ziet zo wel al het verschil tussen daarstraks en nu waar ge nu toch wel de mooiere rijhuizen hebt terwijl ge daarstraks ja de sociale woningen of de kleinere arbeidershuizekes en gewoon ja de slechtere woonomstandigheden, de slechtere staat. (Karin, Molenbeek)

Alle respondenten vertellen dat de wijk verandert. Meerdere respondenten vertellen dat steeds meer jonge Vlamingen verhuizen naar Molenbeek; vaak kopen zij pas gerenoveerde woningen, of knappen ze zelf hun huis op. Maar er zijn de laatste tien jaar ook veel, meest Marokkaanse bakkers, slaggers, theehuizen en restaurants bijgekomen.

Vroeger, toen de Marokkanen hier aankwamen, was het echt niet zo. Het was een echte toegangspoort en er was niks. [...] Marokkanen verlaten nog steeds de buurt, maar niet meer iedereen. Sommige blijven en investeren hier in bedrijven zoals restaurants. (Yassir, Molenbeek)

De meest gevorderde gentrificatie zien we in de Kanaalzone. Alle respondenten met Vlaamse achtergrond namen ons mee naar deze zone met zijn oude fabrieksgebouwen die nu dienen als museum, hotel, hostel of trendy fietswinkel. Karin en Mark lieten *Tour & Taxis* zien, een gebied met woningen, kantoren, uitgaansge-

gelegenheden in een oud industrieel gebied langs het kanaal, dat technisch gezien in het centrum van Brussel ligt, maar vaak als Molenbeek gezien wordt. Karin, Ellen, Mark en Yassir geven aan regelmatig in de Kanaalzone te komen, enerzijds om te wandelen en te genieten van het uitzicht en de architectuur en anderzijds om te voet of met de fiets naar andere delen van Brussel te gaan. Meerdere respondenten merken op dat er een ‘specifiek soort mensen’ in de Kanaalzone woont, waaronder ze zelf niet vallen. Twee respondenten met Noord-Afrikaanse achtergrond geven aan dat ze nooit in de Kanaalzone komen omdat deze plaats voor de Vlaamse middenklasse hun niets te bieden heeft.

Het kanaal is de verderzetting van de dansaertificatie⁶ voor mij [...] maar als je wandelt, ja als je hier met een fiets of een auto langs komt dan zie je afval en drukke straten maar als je hier wandelt valt pas op wat voor een fantastische architectuur je hier eigenlijk hebt, wat er in de stad bestaat. (Mark, Molenbeek)

Langs het kanaal? Nee, ik wandel daar wel eens langs maar meer niet, ik zou niet weten wat ge daar nog meer kunt doen. (Aya, Molenbeek)

We hebben ook veel communautaire tuinen, alles is intern, pas pour le quartier. Je hebt daar het kanaal, le Chien Verte, waar een type mensen wonen. Classe Moyenne, Vlamingen, die komen hier. (Oubayd, Molenbeek)

Afbeelding 16: Bon Marché

⁶ Dansaert is een trendy uitgaansgebied in het centrum van Brussel dat bekend staat om de hoge concentratie van jonge hippe Vlaamse stedelingen, de zogenaamde ‘Dansaertvlamingen’.

Afbeelding 17: Residentiële straat

Afbeelding 18: Residentiële toren in de kanaalzone

Afbeelding 19: Museum en hostel aan het kanaal

Ook in Molenbeek zien we verschillen in het gebruik van, en betekenisgeving aan plaatsen en voorzieningen. Iedereen kent de Gentsesteeweg, maar deze wordt het drukst bezocht door mensen met Marokkaanse roots uit de buurt en daarbuiten. Zij bezochten zelden de Kanaalzone. De vier respondenten met Noord-Afrikaanse achtergrond in Molenbeek, Aya, Yussuf, Yassir en Oubayd, zijn opgegroeid in Molenbeek, maar wonen er niet meer. Zij horen bij een Noord-Afrikaanse scene waarvan Molenbeek het hart vormt. Ze brengen nog steeds veel tijd in Molenbeek door, soms voor werk maar komen ook naar Molenbeek om inkopen te doen, familie en vrienden te bezoeken en als vrijetijdsbesteding. Ook vertellen ze dat steeds meer mensen met Noord-Afrikaanse roots bewust kiezen om in Molenbeek te blijven wonen. Respondenten met een Vlaamse achtergrond wonen in de residentiële wijken en bezoeken af en toe de Gentsesteeweg, maar gaan slechts enkele specifieke winkels binnen, voornamelijk om eten te kopen. Zij zijn niet in Molenbeek opgegroeid, maar later naar de wijk verhuisd. Voor Karin was Molenbeek een bewuste keuze, bij Ellen en Mark was het eerder toeval, maar beiden geven aan graag in dezelfde omgeving te blijven. Hoewel geen van hen in de Kanaalzone woont, toonden ze deze regio wel tijdens de wandelingen en gaven ze aan hier regelmatig te komen om te wandelen of fietsen als activiteit of omdat ze zich verplaatsen naar een ander deel van de stad. Deze respondenten brengen ook vaak (vrije) tijd door in andere delen van Brussel, en lijken daarin op Vlaamse middenklassescene die we ook zagen in Matonge.

Wat waarderen mensen in hun wijk: culturele en esthetische repertoires

Wat geven mensen betekenis aan hun wijk? Wat waarderen ze (of niet), en hoe hangt dit samen met hun gebruik van deze wijk? Op basis van de thematische analyse van de interviews (zie boven) onderscheiden wij acht culturele repertoires die respondenten gebruiken om betekenis te geven aan hun wijk. De meeste van deze evaluatieschema's leiden tot een overwegend positief oordeel over hun buurt, maar enkele zijn meer gemengd of zelfs negatief. Sommige repertoires zijn uniek voor een wijk of voor een bepaalde groep, andere worden dan weer gebruikt in beide wijken en door alle respondenten. Samen tonen zij scheidslijnen tussen de scenes in Matonge en Molenbeek.

Positieve waardering etnisch karakter van buurt

Het eerste repertoire betreft de positieve waardering van het etnische karakter van de wijk. Alle respondenten beschrijven hun buurt als ontmoetingsplaatsen voor mensen met respectievelijk Sub-Saharaanse en Noord-Afrikaanse roots, waar het aanbod aan goederen en diensten op is afgestemd. Etnisch ondernemerschap speelt hierin een belangrijke rol omdat het vaak de voorzieningen zoals winkels en

restaurants zijn die symbool staan voor de '(Noord-)Afrikaansheid' van de buurt.

Ge hebt hier bijvoorbeeld meer kleren die passen voor vrouwen of meisjes die een hoofddoek dragen, langere dinges. Ook qua eten, ge hebt hier meer zo snack en dan is dat met halalvlees en niet de McDonalds ofzo. Ik denk dat vooral. En ik denk ook, als ge zo van een migratieachtergrond komt dan wilt ge ook effe ergens zijn waar ook migratiemensen tegenkomt. (Aya, Molenbeek)

Maar respondenten interpreteren en waarderen dit etnische karakter verschillend. Degenen die zelf tot een etnische minderheid behoren zien de aanwezigheid van een (Noord-)Afrikaans publiek en op hen gerichte voorzieningen als grote meerwaarde: ze voelen zich er thuis. Dit wordt in Matonge heel sterk benadrukt door Mariana, en iets minder door Nesmy. In Molenbeek komen Aya, Yussuf, Yassir en Oubayd hier vaak op terug. Geen van deze respondenten woont momenteel in Matonge of Molenbeek, maar ze gaan vooral naar wat ze beschouwen als 'hun' wijk om inkopen te doen en mensen te ontmoeten.

Mensen met Vlaamse achtergrond beschouwen het etnische karakter als voordelig voor etnische groepen, maar niet per se als een voordeel voor zichzelf. Ze voelen vaak een soort 'drempelvrees' die hen ervan weerhoudt gebruik te maken van voorzieningen die ze als typisch etnisch zien. Ze hebben het gevoel dat deze niet voor hun bestemd zijn en dat het ongepast is voor hen om hier te komen.

Ja die [theehuizen] zitten meestal helemaal vol. Ja dat zal voor mij ook wel een drempel geweest zijn, ik ga op café om een biertje te drinken, ik heb lekkere thee thuis staan. Dat is een beetje stom misschien maar ja dat interesseerde mij niet. [...] Als ik eerlijk ben, drempelvrees om daar binnen te stappen waar je zoiets hebt van 'is dat wel oké dat ik binnen stap?'. Maarja, ja je associeert het toch wel met bepaalde bevolkingsgroepen en zeer mannelijk. (Mark, Molenbeek)

Hierop is één uitzondering: Geert, die Vlaamse roots heeft maar op dezelfde manier betekenis geeft aan de buurt als de respondenten uit de (Noord-)Afrikaanse scenes. Hij maakt wel gebruik van dezelfde restaurants, gaat in Matonge naar de kapper en doet er vaak zijn inkopen. Ook kent hij er veel mensen met Sub-Saharaanse roots en heeft hij veel kennis over de koloniale geschiedenis van de wijk.

Positieve waardering van diversiteit

Een tweede repertoire betreft de positieve waardering van diversiteit in het algemeen. De meeste respondenten benadrukken dat hun wijk superdivers is, waardoor een beeld van een etnische enclave te simplistisch is. Maar vooral de respondenten met een Vlaamse achtergrond vertellen dat deze diversiteit 'een van de dingen [is]

die [ze] het leukst vinden [aan de wijk]' (Jolien, Matonge). Zij omarmen diversiteit als moreel en esthetisch positief:

Ik laat kinderen liever laat opgroeien in een diverse buurt omdat dit een verrijking is voor hen. (Karin, Molenbeek)

Ik dacht, ik doe mijn master hier in Brussel voor het multiculturele aspect. Als je hier eet op Boniface, je hoort Italiaans, Spaans, Engels, Nederlands. Alles en alles en ik vind dat geweldig. (Jolien, Matonge)

De respondenten met migratieachtergrond benadrukken de diversiteit van Matonge en Molenbeek ook, maar vinden dit minder belangrijk dan de het specifiek etnische karakter van 'hun' wijk:

Meestal zijn de enige witte mensen die je hier kan vinden oftewel een soort van jonge mensen van Vlaamse steden die hier werken of oude mensen die hier al lang wonen. Maar ja, het is heel, heel erg divers en alles. (Yassir, Molenbeek)

Esthetische voorkeur voor authenticiteit

Een derde reden om Matonge en Molenbeek te appreciëren, is het authentieke karakter van de wijk: een moreel-esthetische repertoire dat de nadruk legt op het unieke en specifiek-eigene van een plek. Matonge wordt ervaren als levendig, bruisend en kleurrijk maar tegelijk ook ontspannen en 'op het gemak'. Molenbeek is net op een iets andere manier zichzelf: druk en levendig, maar ook chaotisch en saamhorig: een buurt waar mensen elkaar altijd helpen, een echte volkswijk, met andere mensen 'zoals ons'. Deze specifieke kenmerken maken de wijken 'eigen', met hun specifieke, authentiek-stedelijke uitstraling.

Kijk, dat zijn allemaal restaurants, wanneer het zomer is, of zelfs wanneer er niet zoveel problemen zijn [covid], is er hier echt ambiance. (Nesmy, Matonge)

Alles is [in het centrum] wel dichtbij maar daar is alles zo wat commerciëler en hier vind ik het zo het ietske authentieker Brussel terug. Matonge en dat leven en die eigenheid en ik hoop dat die gewoon niet rap weg zal gaan. (Jolien, Matonge)

Want ik vind het echt geweldig hier, het is heel levendig. (Yassir, Molenbeek)

Hoewel dit repertoire door alle respondenten gebruikt wordt, zijn er ook verschillen in wat er gezien wordt als een kenmerk van deze authenticiteit. Voor de respondenten met een (Noord-)Afrikaanse achtergrond is het het gevoel dat je in (Noord-)Afrika zit dat hun wijk uniek maakt. Bij de Vlaamse respondenten heerst het idee

dat deze uniekheid kan blijven bestaan omdat er geen toerisme is in Matonge of Molenbeek. De mensen uit de buurlanden en de rest van België met Sub-Sahara of Noord-Afrikaanse achtergrond die de buurten komen bezoeken worden hierbij niet als 'echte' toeristen gezien.

Hier komen geen toeristen hé, let that be clear en daar hou ik van. (Jolien, Matonge)

Respondenten met Vlaamse achtergrond noemen ook gebouwde omgeving van Molenbeek, zeker de oude fabrieksgebouwen en arbeiderswoningen, als elementen die bijdragen aan het authentieke karakter van de wijk.

Oh kijk dit vind ik altijd zo een leuk huisje he, hier ziet ge ook nog zo dat industriële verleden. (Karin, Molenbeek)

Je kan zeggen, dat is hier [Tour & Taxis] niet op maat gemaakt voor alles en iedereen maar ik vind het wel mooi dat hier een stuk patrimonium bewaard is gebleven, een stuk geschiedenis, laat het dan met een andere taakindeling zijn. (Mark, Molenbeek)

Esthetische waardering van de (gebouwde) omgeving

De esthetiek van de (gebouwde) omgeving is belangrijk bij de beleving en waardering van Molenbeek, maar veel minder in Matonge waar slechts één respondent herhaaldelijk wees op kunstwerken op straat van een lokale kunstenaar. Vooral respondenten met een Vlaamse achtergrond, maar in mindere mate ook twee respondenten met Noord-Afrikaanse roots verwezen naar de esthetische kwaliteit van de omgeving. Vooral de Kanaalzone viel in de smaak omdat hier veel van de oude fabrieksgebouwen zijn gerenoveerd en er veel *street art* te vinden is.

Als we deze weg oversteken, dit was een suikerraffinaderij. Een pracht van een gebouw. (Mark, Molenbeek)

Muurschilderingen is een van de leuke dingen die typisch zijn aan Brussel. (Oubayd, Molenbeek)

Ook esthetiek kwam ter sprake in andere delen van de wijk, voornamelijk in verband met architectuur, zoals blijkt uit een uitspraak van een respondent met Noord-Afrikaanse achtergrond: 'Kijk naar deze straat, als dit Londen was, dit zou een echte hype zijn!' (Oubayd, Molenbeek).

Twee respondenten met Vlaamse roots en twee met Noord-Afrikaanse roots tonen de Tour & Taxis-site, een herontwikkelingsgebied aan de rand van Molen-

beek, maar dit roept gemengde gevoelens op. Enerzijds wordt deze site gezien als esthetisch mooi: 'Ik moet zelf zeggen, ik vind het indrukwekkend. Ik vind het mooi gedaan' (Mark, Molenbeek). Maar mensen vinden het ook 'te mooi', losgekoppeld van de buurt en daardoor gezien als bedreiging van de authenticiteit. Een van de respondenten met Noord-Afrikaanse roots was enkel negatief over de site.

Problemen, maar niet gevaarlijk

Een meer ambivalent repertoire betreft het zogenaamde problematische karakter van de wijk. Zowel in Matonge als Molenbeek bespreken respondenten de problemen in hun wijk, maar ze ervaren het desondanks als een veilige plaats. Wat er juist problematisch is, verschilt tussen de respondenten. Een negatief imago als gevolg van ongenueanceerde media-aandacht wordt bij zowel Matonge als Molenbeek aangehaald. Twee respondenten met Noord-Afrikaanse roots benadrukken hier dat Molenbeek 'niet Marokko is' (Yassir), dat het geen etnische enclave is.

Agressiviteit, geweld, prostitutie, nee dat is hier niet aan de Naamsepoort, dat is niet typisch. Oké jawel, dat is hier ook maar dat is overal. Er is vooral gezelligheid hier. (Mariana, Matonge)

Toen ik aan mijn vrienden vertelde dat ik naar Matonge ging verhuizen zeiden die 'wat?!' En eenmaal dat ze hier zijn geweest, het is niet zo erg weet ge. (Jolien, Matonge)

Respondenten noemen ook het sluikstorten en vuil op straat, het dealen van drugs, te weinig aandacht voor de buurt vanuit de politiek of een slecht functionerende politie. Deze negatieve kenmerken werden genoemd als 'typisch' maar wel te managen en typerend voor stedelijkheid (en daarmee ook voor het authentieke karakter van de wijk). In Molenbeek klaagde men over auto's die overal verboden geparkeerd staan; in Matonge over slechte staat van de galerijen in Matonge. Deze problemen worden als vervelend, maar niet onoverkomelijk ervaren. Vaak halen respondenten aan dat de voordelen de nadelen overstijgen.

Op mijn straat is bijvoorbeeld heel veel lawaai en dat is wel een aspect waar ik het moeilijk mee heb. En zo heeft iedereen natuurlijk zijn pet peeves en ja ge moet dat wat kunnen opwegen. (Ellen, Molenbeek)

Gemeenschapsgevoel

Een ander positief evaluatieschema dat we regelmatig zagen in Molenbeek – maar niet in Matonge – is de waardering van het gemeenschapsgevoel in de wijk. Vooral respondenten met Marokkaanse roots onderstrepen dat het niet interventies van overheidsinstanties, maar initiatieven van de lokale gemeenschap zijn die zorgen

voor sociale controle en sociale samenhang.

Ze proberen het bezoeksrunderlijker te maken. [...] De jeugd, de bevolking zelf. Beleidmakers, zij hebben niet veel impact in Molenbeek. [...] En er is echt een trots van 'ja ik kom uit Molenbeek'. Dus ja het is echt de gemeenschap die regelt wat er gebeurt, wat er niet gebeurt in de wijk. (Yussuf, Molenbeek)

Respondenten met een Vlaamse achtergrond ervaren het gemeenschapsgevoel als iets positief en typerend voor Molenbeek, maar hebben het idee niet tot deze gemeenschap te behoren.

Als Vlaming ben je niet zo snel geneigd om anderen te helpen, wij leven veel meer op ons eigen eilandje. Als er hier een feestje is, wordt dat echt gevierd door de gemeenschap. [...] Dat is gewoon een andere manier van kijken naar het leven, ze zien de straat echt veel meer als een verlengstuk van hun huis, veel meer dat 'it takes a village that raised a child'. (Ellen, Molenbeek)

Toch zijn er pogingen om deel uit te maken van de gemeenschap, bijvoorbeeld door met burenen te praten en deel te nemen aan buurtactiviteiten. Zo stelt Karin dat 'voor mij, hier, je kan hier echt een verschil maken. Ik heb het gevoel dat ik echt kan deelnemen als burger in de stad'.

Heropleving en heropwaardering

In Molenbeek vinden verschillende respondenten dat de wijk 'snel verandert, maar dat is goed'. Enerzijds halen Yussuf, Yassir, Aya en Oubayd aan dat het lijkt alsof steeds meer mensen, voornamelijk met Noord-Afrikaanse roots, ervoor kiezen om in Molenbeek te blijven, wat zorgt voor nieuwe initiatieven zoals het openen van lokale handelszaken. Dit maakt Molenbeek aantrekkelijker, ook voor bezoekers van buiten de wijk. Anderzijds worden ook stadsontwikkelingsprojecten aangehaald door Karin, Ellen, Mark, Yassir en Oubayd. Deze worden enkel als positief gezien wanneer er een 'outreaching' werking is. In Matonge vinden we het gebruik van dit repertoire niet terug.

De Marokkanen zelf zijn hier gebleven, hebben Molenbeek niet verlaten. Ze zijn vertrokken, maar niet iedereen, ze hebben hier geïnvesteerd. Ze investeren in winkels, in restaurants. (Yassir, Molenbeek)

Als je het hebt over stedelijke ontwikkeling, Molenbeek staat al heel lang op de radar, ook vanwege het imago. Dan is er altijd de vraag 'hoe gaan we er eigenlijk voor zorgen dat er voor iedereen iets verbeterd zonder dat je eigenlijk de ziel van een stad verliest of dat je bepaalde groepen uitsluit?' [...] Ik ben er absoluut van overtuigd dat er in de regio, op politiek niveau, op bestuurlijk niveau, mensen

zijn die daar echt mee bezig zijn, maar het is niet gemakkelijk. (Mark, Molenbeek)

Gentrificatie

Niet alle veranderingen worden als positief beschouwd. Zowel respondenten met een Vlaamse als Noord-Afrikaanse achtergrond in Molenbeek verwijzen op gelijkwaardige manieren naar processen van gentrificatie. Wanneer er het idee is dat (stads)projecten de buurt willen 'opschonen' en veranderen, en dus wanneer het gaat om top-down-gentrificatie, wordt dit als negatief geclassificeerd.

Na de aanslagen hebben ze een plan gemaakt, le plan canal. En het eerste doel was om in elk huis te markeren wie hier woont, een soort van raar dystopisch project. Daarna wilden ze de buurt schoonmaken, ze wilden gentrificeren. Dus ik hoorde veel verhalen van kleine bedrijven waar inspecteurs binnenkwamen en ze dingen verzonnen, fraude en zo, om de zaak leeg te halen zonder te betalen. (Yussuf, Molenbeek)

Volgens de respondenten draaien gentrificatieprojecten om het aantrekken van de hogere middenklasse en het bekomen van economische winst door commerciële bedrijven en overheidsinstanties. Oubayd merkt op dat de nieuwbouwwoningen in Tour & Taxis, 'vooral voor de middenklasse [zijn]. Dit hier en de buurt, dat is gelijk twee andere landen'. Ook wordt het creëren van een sociale mix vaak gezien als doelstelling van gentrificatie waarbij 'Molenbeek minder Molenbeek wordt'. De top-down-aanpak die inzet op het cultuurbeleid wordt gezien als een kansloze poging. Zo stelt Oubayd ook dat 'als ze hier een mix willen brengen, de overheid, de middenklasse, dan moeten ze iets doen aan de 'Batman-huizen' want mensen komen met hun auto direct in de garage maar komen niet in de buurt'.

In Matonge werd gentrificatie niet genoemd, behalve een opmerking dat als dit zou plaatsvinden de sfeer en het unieke karakter van Matonge wordt vernietigd. Vanwege het feit dat Matonge omgeven is door hippe en rijke buurten, is er een angst dat deze plekken Matonge van de kaart zullen vegen.

Scenes: op het knooppunt van ruimtegebruik en culturele repertoires

Hoe mensen een wijk gebruiken en hoe ze er betekenis aan geven hangt samen. Over het algemeen lijkt zowel bij de geografische verschillen als bij de cultureel-esthetische repertoires etnische achtergrond een belangrijke rol te spelen. Ondanks dat verschillen vaak subtiel zijn, kunnen we binnen beide wijken twee scenes onderscheiden wanneer we onze analyse van geografische karakteristieken samenbrengen met de culturele en esthetische repertoires.

In Matonge vinden we een *Afrikaanse-Matonge* scene, bestaande uit mensen

met Afrikaanse (niet altijd Congolese) roots en één van de Vlaamse respondenten. Leden van deze scene spenderen hun tijd vooral in en rond de galerijen. Voor Mariana en Geert is Matonge op de eerste plaats een Afrikaanse buurt met een unieke sfeer die doet denken aan Sub-Saharaanse steden, een ontmoetingsplek waar het aanbod van goederen en diensten op hen afgestemd is. Hoewel Nesmy haar wijk ook als een Afrikaanse buurt ziet, ziet zij Matonge vooral als een plaats waar horeca en handelszaken het moeilijk hebben omdat minder mensen met Afrikaanse roots hun weg vinden naar de wijk door covid, slechte stadsplanning en afval op straat. Concreet kenmerken leden van deze scene zich door veelvuldig gebruik van de volgende repertoires: 'positieve waardering etnisch karakter buurt', 'esthetische voorkeur voor authenticiteit' en 'problemen maar niet gevaarlijk'.

Daarnaast is er ook een scene van *Brussels-Vlaamse diversiteitsliefhebbers* in Matonge. De overige respondenten, die allemaal een Vlaamse middenklasse-achtergrond hebben, gebruiken voornamelijk de volgende repertoires: 'positieve waardering van diversiteit', 'esthetische voorkeur voor authenticiteit' en 'problemen maar niet gevaarlijk'. Mensen uit deze scene komen zelden op de typisch Afrikaanse plaatsen zoals in de galerijen. Het is niet de '(Noord-)Afrikaansheid' van de wijk op zich die hen aanspreekt, maar wel de diversiteit die dit symboliseert. Deze diversiteit wordt ook op moreel en politiek vlak gewaardeerd, deelnemers van deze scene tonen dat ze open-minded zijn door te gaan wonen in een diverse wijk. Ze vinden Matonge een authentieke representatie van hoe Brussel echt is en hoe een stad hoort te zijn. Zij maken ook gebruik van voorzieningen in de rest van de stad, en zijn te beschouwen als 'late' gentrifiers die pas naar de wijk getrokken zijn toen deze al relatief 'goed' was.

Molenbeek heeft een *Noord-Afrikaanse* of '*Klein Marokko*'-scene. De respondenten met een Noord-Afrikaanse achtergrond maken veel gebruik van de voorzieningen op de Gentessteenweg en waarderen hun wijk voor het Noord-Afrikaanse karakter en het specifieke aanbod in voorzieningen. Ze komen zelden in de Kanaalzone. Ondanks de slechte reputatie en de problemen die de wijk kent, is het voor deze groep een authentieke volkse wijk vol leven waar er nog echt een gemeenschap is van 'gelijkaardige' mensen. Molenbeek kwam vaak slecht in het nieuws als 'Klein Marokko', maar voor deze mensen is 'Klein Marokko' een positieve kwalificatie: hun thuis. Veranderingen door of in samenspraak met de buurt worden als positief gezien, terwijl er negatief gekeken wordt naar top-down-gentrificatie zoals die in de Kanaalzone omdat deze de buurt zouden willen veranderen. Deze scene geeft vooral betekenis aan hun wijk via de volgende repertoires: 'positieve waardering etnisch karakter buurt', 'esthetische voorkeur voor authenticiteit', 'problemen maar niet gevaarlijk', 'gemeenschapsgevoel' 'heropleving of herwaardering' en 'gentrificatie'.

Molenbeek heeft een scene van *Brussels-Vlaamse grootstedse diversiteitsliefhebbers* bestaand uit Vlamingen met een middenklasse-achtergrond die, net als de diversiteitsminnende bewoners van Matonge gebruik maken van voorzieningen in

heel Brussel. Bij hen zien we alle repertoires terug behalve het 'positieve waardering etnische karakter buurt'. Zij verschillen van alle andere groepen, ook van de Vlaamse middenklassebewoners van Matonge, door hun esthetische waardering voor de gebouwde omgeving. Ze spenderen tijd in de Kanaalzone ondanks dat ze er niet wonen. Hoewel ze ook in de andere delen van Molenbeek komen, zullen ze bijvoorbeeld niet snel naar een theehuis gaan. Vooral de diversiteit en het authentieke stedelijke karakter van Molenbeek met zijn volkse sfeer, oude fabrieksgebouwen, architectuur en straatkunst worden gewaardeerd. Hier gaat het zowel om een pure esthetische, als een morele waardering. Wat betreft veranderingsprocessen in de buurt geven ze op een gelijkaardige manier betekenis als de Noord-Afrikaanse of Klein-Marokko-scene, maar ze vinden wel dat top-down-gentrificatieprojecten de wijk esthetisch mooier maken. Dit zorgt voor een conflict aangezien ze moreel gezien tegen het veranderen van de wijk zijn, maar op esthetisch vlak de nieuwe projecten wel appreciëren. Deze scene bestaat uit diversiteitsliefhebbers die behoren tot gentrificerende voorhoede, en daarin verschillen ze van de Vlaamse respondenten uit Matonge. Dit verklaart hun bredere waardering voor stedelijkheid: zij waarderen niet alleen de voorzieningen, maar ook de veranderende, vaak wat 'gruizige' stedelijke omgeving zelf, inclusief het snel veranderende karakter van culturele en gebouwde omgeving.

Hoewel het op basis van deze kleine groep deelnemers niet makkelijk is om te generaliseren, lijken de diversiteitsminnende Brussels-Vlaamse scenes homogener te zijn dan de twee etnische scenes. Alle respondenten benadrukken dat het specifiek jonge mensen met een Vlaamse middenklasse-achtergrond zijn – zoals ook zijzelf – die hun weg naar Matonge en Molenbeek vinden. Hierbij speelt dus niet enkel etniciteit een rol, maar een samenspel (of intersectie) van klasse, leeftijd, taalgroep en etnische achtergrond die bepaalde esthetische voorkeuren delen, zoals het appreciëren van diversiteit. Savage en Prieur (2013) identificeerden al eerder deze groep jonge, kosmopolitische stedelingen met 'opkomend' cultureel kapitaal geworteld in internationale ervaring en werkzaamheid in de stedelijke diensten- en informatie-economie. Deze nieuwe culturele kapitalisten ruilden de traditionele 'hoge cultuur' in voor een waardering voor authenticiteit en cultuurvormen geworteld in de 21e-eeuwse informatie- en consumptiecultuur.

Zowel de Matonge als de Klein-Marokko scenes zijn aanzienlijk diverser, wat betreft etnische achtergrond en andere achtergrondkenmerken. De respondenten behoorden, op basis van hun beroep, eerder tot de middenklasse, maar dit lijkt meer een artefact van het onderzoek dan een generaliseerbare bevinding: het is bekend dat mensen uit de middenklasse sneller deelnemen aan onderzoek. Respondenten benadrukten dat de Sub-Saharaanse scene in Matonge veel diversiteit heeft wat betreft etniciteit, taal en nationale achtergrond, aangezien mensen met Sub-Saharaanse roots vanuit heel België en zelfs andere landen komen. Hetzelfde geldt voor Molenbeek: hoewel mensen van Marokkaanse afkomst het meest zichtbaar zijn, zijn

de inwoners diverser qua taal en nationale of etnische achtergrond. Ook is er sprake van bezoek en vestiging van mensen met Marokkaanse afkomst en een migratiegeschiedenis in andere Europese landen.

Er zijn echter opvallende overeenkomsten tussen de wijken. Zo hebben de scènes gelijkaardige samenstellingen hebben en komen veel van de repertoires overeen. Het 'esthetische waardering van de (gebouwde) omgeving', 'gemeenschapsgevoel', 'heropleving en heropwaardering' en 'gentrificatie'-repertoire waren uniek voor Molenbeek, maar de overige vijf repertoires vinden we in beide wijken terug. Hierbij zijn er dus overeenkomsten in hoe de Brussels-Vlaamse scènes alsook de etnische scènes de wijken appreciëren. Deze grote overeenkomsten in beleving en betekenisgeving is een opvallende bevinding gezien de verschillen tussen de wijken, zoals het feit dat Matonge in het rijkere deel van Brussel ligt en een steeds positievere reputatie heeft terwijl Molenbeek in de arme halve maan gelokaliseerd is. Ondanks de overeenkomsten is iedere scene een unieke combinatie van geografische, culturele en esthetische factoren en kunnen de etnische noch Vlaamse middenklassescènes uit de verschillende wijken aan elkaar gelijkgesteld worden.

Ondanks dat de Vlaamse Molenbekenaar aangeeft kritisch te staan tegenover gentrificatie en het veranderen van het karakter van de wijk, lijkt hun aanwezigheid hiertoe bij te dragen omdat ze (deels) anders gebruik maken van en anders betekenis geven aan de wijk. De overeenkomsten binnen andere repertoires bieden echter wel mogelijkheden voor verandering en heropwaardering in de wijk die beide scènes ten goede komt.

Conclusie: hoe mensen elkaar vinden (of niet) in de superdiverse stad

Dit onderzoek geeft inzicht in hoe mensen zich sorteren in verschillende scènes op basis van cultuur en esthetiek in het superdiverse maar ook gesegregeerde Brussel. Hiervoor combineren wij inzichten uit de stadssociologie – de scènesbenadering van Silver en Clarke (2016) – met een cultuursociologische benadering die uitgaat van culturele repertoires. Ondanks de grote hoeveelheid onderzoek naar gentrificatie en stedelijke verandering met aandacht voor het culturele aspect, is dit in Brussel zelden onderzocht. Brussel is niet alleen 'superdivers' in vele opzichten, en een stad met zeer in het oog springende stedelijke problematiek, maar ook de Europese hoofdstad. Het kan met enig recht de enige metropool van de lage landen genoemd worden.

De relatief nieuwe methode van de walkabouts, ontwikkeld in de stadssociologie (vgl. Emmel en Clark 2007; Evans en Jonas 2011; Strang 2010) bleek een geschikte methode om de 'lived experience' van stadsbewoners te vangen. Enerzijds biedt deze methode de mogelijkheid voor de onderzoeker om de wijken zelf te ervaren. Sensorische observaties zijn een nuttige aanvulling op de talige data van de

diepte-interviews. Daarnaast was dit ook tijdens de coronalockdowns van 2021 een bruikbare methode.

We vinden in beide wijken minimaal twee scenes, namelijk een scene van Vlaamse-Brusselse diversiteitsliefhebbers en een etnische scene. In de Brusselse ‘lappendeken’ spelen dus niet alleen economische en ruimtelijke, maar ook culturele en esthetische elementen een rol in de vorming van aparte buurten en ‘bubbels’. De culturele en esthetische aantrekkingskracht van de voorzieningen, bebouwing en sfeer van Matonge en Molenbeek, van winkels en gebouwen tot het straatbeeld en de mensen, maken dat mensen elkaar daar vinden, of juist langs elkaar heen leven. De manier waarop verschillende mensen de wijk gebruiken en er betekenis aan geven wordt gedeeld met andere, gelijkaardige mensen.

De aanwezigheid van de diversiteitsliefhebbers in Matonge en Molenbeek is in lijn met eerder onderzoek (vgl. Audretsch et al. 2019): wat we hier zien is een intersectie van middenklasse-, leeftijds- en Vlaams-Nederlandstalige achtergrond die samenhangt met een esthetische en politieke morele waardering van diversiteit en authenticiteit (vgl. Prieur & Savage 2013). De gevonden verschillen tussen Molenbeek en Matonge, ook bij deze stedelijke kosmopolieten, weerspiegelen verschillende momenten in het proces van gentrificatie. Het problematische imago van Molenbeek trekt eerder pioniers die waardering hebben voor stedelijkheid, met alle goede en slechte kanten, terwijl Matonge vooral als kosmopolitisch, levendig en kleurrijk wordt gezien (Arnout 2019). Het ‘problemen maar niet gevaarlijk’-reertoire toont echter aan dat ook in Matonge het gevoel heerst dat de wijk een negatief imago heeft. Zelf relativeren de respondenten dit gevaar. Dit toont hoe smaak en betekenisgeving verstrengeld zijn met bredere sociale machtsstructuren: vanwege hun betere omstandigheden zijn de informanten uit de Vlaamse middenklasse grotendeels onaangetast door de stigmatiserende effecten van hun buurt.

Een belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat culturele en esthetische elementen ook andere groepen aantrekken dan de diversiteitszoekende ‘gentrifiers’ die we kennen uit de gentrificatieliteratuur. Dit ligt in lijn met het scenesperspectief (Silver en Clark 2016): zowel in Matonge als Molenbeek zijn deze scenes het gevolg van een specifieke concentratie van voorzieningen en mensen door economische en historische processen (Arnout 2019; Corijn en Van de Ven 2013). De respondenten van deze etnische scenes zijn nu te classificeren als middenklasse, maar dit is waarschijnlijk niet generaliseerbaar naar bredere groepen. Deze ‘gentrificerende’ etnische wijken trekken volgens onze respondenten een breed scala van mensen aan, met een waaier aan klasse-, taalkundige, nationale en migratie-achtergronden. Zo ontstaan nieuwe gemengd-stedelijke scenes, die zich onttrekken aan simpele indelingen op basis van sociale-achtergrondkenmerken.

In Matonge bestaat deze pan-Afrikaanse etnische scene allang, aangezien de wijk vanouds mensen aantrekt met zijn Afrikaanse sfeer, specifieke voorzieningen en aanwezigheid van specifieke groepen mensen. Voor Molenbeek is de formatie

van de Noord-Afrikaanse scene een overgang van vooral een transitwijk voor mensen met een Noord-Afrikaanse achtergrond tot een buurt die niet alleen afstoot maar ook aantrekt, ook mensen van buiten Brussel of zelfs buiten België, omwille van gedeelde esthetische voorkeuren die overeenkomen met de cultuur en esthetiek van Molenbeek. Eerder onderzoek naar etnisch ondernemerschap toont aan dat nieuwe (etnische) bedrijvigheid, wat volgens het ‘heropleving en heropwaardering’-repertoire toeneemt, ontmoetingsplekken kan creëren voor etnische minderheden, ook voor meer kapitaalkrachtige of hoger opgeleide mensen met een migratieachtergrond (Hatziprokopiou et al. 2016).

Hoewel Brussel uniek is door zijn relatief kleine omvang, waardoor verschillende wijken dicht bij het stadscentrum en elkaar liggen, zijn de algemene implicaties over het belang van esthetiek in de manier waarop verschillende groepen mensen zichzelf sorteren en zich verhouden tot andere groepen in (super)diverse steden relevant voor andere steden. Er zijn heel wat gelijkenissen tussen de gebruikte repertoires in Matonge en Molenbeek, wat aangeeft dat algemene patronen over wijken heen voorkomen. Dit is niet verrassend gezien de gelijkaardige samenstelling van de geïdentificeerde scenes, en de vergelijkbaarheid van processen van gentrificatie. De inwoners van Molenbeek (uit beide scenes) waren het meest kritisch ten opzichte van gentrificatie omdat dit het karakter van de wijk verandert. Maar vooral de Vlamingen dragen tegelijkertijd bij aan deze verandering doordat ze de wijk anders gebruiken en waarderen. Hierbij zijn hun morele en esthetische oordeel vaak tegenstrijdig; ze vinden andere dingen mooi maar zijn toch van mening dat een buurt niet zodanig mag veranderen dat het zijn eigenheid – samenhangend met de voorkeuren van de etnische minderheid scenes – verliest. De overeenkomsten tussen de repertoires, vooral in de twee Molenbeekse scenes, bieden mogelijkheden voor het zoeken naar verbinding: het geeft aanknopingspunten voor manieren om de wijken te veranderen en op te waarderen die beide scenes ten goede komen.

Dit onderzoek wordt beperkt door de steekproefomvang en -trekking. We spraken maar met dertien personen, en hoewel deze groep zeer divers was, heeft deze studie vooral een verkennend karakter. Ook de walkabouts hebben tekortkomingen. De interviews zijn spontaner, wat op sommige vlakken een voordeel is maar ook betekent dat er meer wordt afgeweken van de geplande interviewvragen. De gestelde vragen zijn dan vaak minder doordacht, wat kan lijden tot een *researcher bias*. De codering en analyse van de data is door slechts één onderzoeker gedaan en niet getoetst op intercodeurbetrouwbaarheid. Om bias te beperken werd de codering iteratief en consistent uitgevoerd. De interviews werden meerdere keren gecodeerd met een kritische evaluatie van de codes. Ten slotte was er een taalbarrière. Sommige interviews werden in het Frans afgenomen, wat mogelijk de inhoud ervan heeft beïnvloed. Toch lijkt het dat er geen opvallende verschillen zijn in de lengte of inhoud, met uitzondering van één Franstalig interview dat slechts twintig minuten duurde.

Onze studie biedt meerdere aanknopingspunten voor verder onderzoek. Een grotere en meer diverse steekproef zou het mogelijk maken om te kijken grotere variaties in evaluatierepertoires: op welke manier geven verschillende groepen betekenis aan de culturele en esthetische elementen in de stad, en hoe creëren of vormen deze culturele smaken groepen (of niet)? Een bredere steekproef zou ook inzicht kunnen bieden in hoe intersecties van verschillende aspecten van diversiteit deze scenes vorm geven. Hoe werken bijvoorbeeld etniciteit en klasse op elkaar in? Wat gebeurt er als steeds meer mensen met een migratieachtergrond tot de middenklasse gaan behoren? Hoe verschillen scenes en repertoires van zogenaamde ‘klassieke’ Vlamingen en Walen uit de arbeidersklasse of lagere middenklasse van de meer geprivilegieerde diversiteitsliefhebbers? Dit kan leiden tot nieuwe scenes, die mogelijk steeds meer af gaan wijken van klassieke sociologisch-demografische categorieën. Ook roept ons onderzoek de vraag op hoe mensen heropwaardering of gentrificatie ervaren en waarderen, en hoe dit verschilt tussen groepen. Bij een uitgebreider onderzoek, zouden ook andere scenes aan het licht kunnen komen: bijvoorbeeld verschillende Franstalige scenes, minder kapitaalkrachtige Nederlandstalige scenes en de verschillende ‘Europese’ scenes, zoals de Eurocraten, maar ook de minder kansrijke EU-burgers zoals de vele migranten uit Centraal- en Oost-Europa. Het is de vraag in hoeverre de gevonden repertoires gedeeld worden door deze groepen, en ook of zich wellicht hier nog scherpere tegenstellingen of belangenconflicten aftekenen.

Literatuur

- Alanya, A., M. Swyngedouw, V. Vandezande en K. Phalet (2017) Close Encounters: Minority and Majority Perceptions of Discrimination and Intergroup Relations in Antwerp, Belgium. *International Migration Review*, 51(1): 191-217, DOI:10.1111/imre.12203.
- Arnout, K. (2019) Mediating Matonge: Relocations of Belgian Postcoloniality in four films. *Afrika Focus*, 31(2), DOI:10.21825/af.v31i2.9924.
- Audretsch, D.B., E. Lehmann en N. Seitz (2019) Amenities, subcultures, and entrepreneurship. *Small Business Economics*, 56(2): 571-591, DOI:10.1007/s11187-019-00190-5.
- Bennett, A. en I. Rogers (2016) *Pop Music, Culture and Identity*. London: Palgrave Macmillan.
- Birdsall, C., A. Halauniova en L. van de Kamp (2021) Sensing Urban Values: Reassessing Urban Cultures and Histories Amidst Redevelopment Agendas. *Space and Culture*, 1-11, DOI:10.1177/12063312211000654.
- Booi, H. en W.R. Boterman (2020) Changing patterns in residential preferences for urban or suburban living of city dwellers. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35(1): 93-123, DOI:10.1007/s10901-019-09678-8.

-
- Boschman, S. (2018) Individual differences in the neighbourhood level determinants of residential satisfaction. *Housing studies*, 33(7): 1127-1143, DOI:10.1080/02673037.2018.1424804.
- Bridge, G. (2006) It's not just a question of taste: Gentrification, the neighbourhood, and cultural capital. *Environment and Planning A*, 38(10): 1965-1978, DOI:10.1068/a3853.
- Brussels instituut voor statistiek en analyse [BISA] (2018) *Wijkmonitoring* [dataset]. Verkregen op 1 maart 2022, <https://wijkmonitoring.brussels>.
- Brussels instituut voor statistiek en analyse [BISA] (2020) *Mini-Bru: het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in cijfers*. Verkregen op 1 maart 2022, https://bisa.brussels/sites/default/files/publication/documents/Mini%20Bru_2020-NL-WEB.pdf.
- Butler, T. (1997) *Gentrification and the Middle Classes*. Aldershot: Ashgate.
- Clark, A. (2017) Seeing Real Life? Working With the Visual to Understand Landscapes of Community. *International Review of Qualitative Research*, 10(2): 190-210, DOI:10.2525/irqr.2017.10.2.190.
- Corijn, E. en J. van de Ven (2013) *The Brussels reader: a small world city to become the capital of Europe*. Brussels: VUBpress.
- De Keersmaecker, P. en C. Debailleul (2016) De ruimtelijke verspreiding van CCTV in de publieke ruimte van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. *Brussels Studies*, 104, DOI:10.4000/brussels.1428.
- Demart, S. (2008) De la distinction au stigmat, Matonge, un quartier congolais dans Bruxelles. *Les cahiers de la Fonderie*, 38: 58-62.
- Demart, S. (2013) Histoire orale à Matonge: un miroir postcolonial. *Revue européenne des migrations internationales*, 29(1): 11-14.
- Dessouroux, C., R. Bensliman, N. Bernard, S. De Laet, F. Demonty, P. Marissal en J. Surkyn (2016) Housing in Brussels: diagnosis and challenges. BSI synopsis. *Brussels Studies*, DOI:10.4000/brussels.1353.
- Emmel, N. en A. Clark (2007) *We walk the walk, but can we talk the talk (with deference to John Lee Hooker): walkabouts to understand the lived environment of the community, Developing 'mobile' methods* [Conference paper]. Verkregen op 15 maart 2022, <http://www.cardiff.ac.uk/socsi/qualiti/IntDisSem2007/rlmleeds.ppt> on 11/03/2021.
- European Institute of Peace (2017) *Molenbeek and violent radicalization: 'a social mapping'*. Verkregen op 14 maart 2022, <https://view.publitas.com/eip/eip-molenbeek-report-16-06/page/1>.
- Evans, J. en P. Jones (2011) The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography*, 31(2): 849-858, DOI:10.1016/j.apgeog.2010.09.005.
- Fiore, E. en L. Plate (2021) Food and White Multiculturalism: Racial Aesthetics of Commercial Gentrification in Amsterdam's Javastraat. *Space and culture*, 1-16, DOI:10.1177/12063312211001290.
- Foster, N., C. Grodach en J. Murdoch (2016) Neighborhood Diversity, Economic Health, and the Role of the Arts. *Journal of Urban Affairs*, 38(5): 623-642, DOI:10.1111/juaf.12278.
- Frank, S. en S. Weck (2018) Being Good Parents or Being Good Citizens: Dilemmas and Contradictions of Urban Families in Middle-Class Enclaves and Mixed Neighbourhoods in Germany. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42(1): 20-35, DOI:10.1111/1468-2427.12592.
- Friedman, S. en A. Reeves (2020) From Aristocratic to Ordinary: Shifting Modes of Elite Distinction. *American Sociological Review*, 85(2): 323-350, DOI:10.1177/0003122420912941.

-
- Geldof, D. (2016) Superdiversity and the City. In: C. Williams (red.) *Social Work and the City*. London: Palgrave Macmillan, 127-149.
- Hanquinet, L. (2013) Visitors to modern and contemporary art museums: towards a new sociology of 'cultural profiles'. *The Sociological Review*, 61(4): 790-813.
- Hanquinet, L., M. Savage en L. Callier (2012) Elaborating Bourdieu's field analysis in urban studies: cultural dynamics in Brussels. *Urban Geography*, 33(4): 508-529.
- Hatziprokopiou, P., Y. Frangopoulos en N. Montagna (2016) Migration and the city. *City*, 20(1): 52-60, DOI:10.1080/13604813.2015.1096054.
- Kinney, P. (2017) Walking Interviews. *Social research update*, 67: 1-4.
- Kleotko, M. (2019) Urban Inequalities and Egalitarian Scenes: Relationality in Urban Place-Making and Community-Building and Paradox of Egalitarianism. In: M. Smagacz-Poziemska, M.V. Gómez, P. Pereira, L. Guarino, S. Kurtenbach en J.J. Villalón (red.) *Inequality and Uncertainty: Current Challenges for Cities*. Singapore: Springer Singapore, 119-138.
- Kozorog, M. en D. Stanojevic (2013) Towards a definition of the concept of scene: Communicating on the basis of things that matter. *Sociologija*, 55(3): 353-374, DOI:10.2298/SOC1303353K.
- Kuipers, G., O. Sezneva en A. Halauniova (2022) Culture beyond words: Using visual Q-methodology to study aesthetic meaning-making. *Poetics*, 91(101655).
- Lamont, M. (1992) *Money, Morals & Manners*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M., S. Beljean en M. Clair (2014) What is missing? Cultural processes and causal pathways to inequality. *Socio-Economic Review*, 12(3): 573-608, DOI:10.1093/ser/mwu011.
- Lamont, M. en M.L. Small (2008) How Culture Matters: Enriching Our Understandings of Poverty. In: D. Harris en A.L. Russel (red.) *The Colors of Poverty: Why Racial and Ethnic Disparities Persist*. New York: Sage Foundation, 76-102.
- Lamont, M. en L. Thévenot (2000) Introduction: toward a renewed comparative cultural sociology. In: M. Lamont en L. Thévenot (red.) *Rethinking Comparative Cultural Sociology: Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-22.
- Mansvelt, J. (2008) Geographies of consumption: Citizenship, space and practice. *Progress in Human Geography*, 32(1): 105-117, DOI:10.1177/0309132507080623.
- Michael, J. (2015) It's really not hip to be a hipster: Negotiating trends and authenticity in the cultural field. *Journal of Consumer Culture*, 15(2): 163-182, DOI:10.1177/1469540513493206.
- Pemberton, S. en J. Phillimore (2018) Migrant place-making in super-diverse neighbourhoods: Moving beyond ethno-national approaches. *Urban Studies*, 55(4): 733-750, DOI:10.1177/0042098016656988.
- Prieur, A. en M. Savage (2013) Emerging forms of Cultural Capital. *European Societies*, 15(2): 246-267, DOI:10.1080/14616696.2012.748930.
- Savage, M., L. Hanquinet, N. Cunningham en J. Hjellbrekke (2018) Emerging Cultural Capital in the City: Profiling London and Brussels. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42(1): 138-149, DOI:10.1111/1468-2427.12531.
- Silver, D. en N.T. Clark (2015) The Power of Scenes. *Cultural Studies*, 29(3): 425-449, DOI:10.1080/09502386.2014.937946.
- Silver, D. en N.T. Clark (2016) *Scenescapes: How Qualities of Place Shape Social Life*. London: The

-
- University of Chicago Press.
- Silver, D., N.T. Clark en L. Rothfield (2010) *A Theory of Scenes*. Verkregen op 11 november 2020, <http://scenes.uchicago.edu/theoryofscenes.pdf>.
- Statbel (2021) *Herkomst naar nationaliteitsgroep van herkomst per gemeente* [dataset]. Verkregen op 1 februari 2022, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/herkomst#figures>.
- Strang, V. (2010) Mapping histories: Cultural landscapes and walkabout methods. *Environmental Social Sciences: Methods and Research Design*, 132-156, DOI:10.1017/CBO9780511760242.009.
- studio020Paolaviagn en Walloth Urban Advisors (n.d.) *Vision d'Avenir: Molenbeek 2050*. Verkregen op 1 februari 2022, www.molenbeek.irisnet.be/nl/bestanden/stadsontwikkeling/diagnostic-compresse-partie-1.pdf.
- Swyngedouw, E. en E. Swyngedouw (2009) The Congolese diaspora in Brussels and hybrid identity formation: Multi-scalarity diasporic citizenship. *Urban Research and Practice*, 2(1): 68-90, DOI:10.1080/17535060902727074.
- Van Criekingen, M. en J.M. Decroly (2003) Revisiting the Diversity of Gentrification: Neighbourhood Renewal Processes in Brussels and Montreal. *Urban Studies*, 40(12): 2451-2468, DOI:10.1080/0042098032000136156.
- Vandecandelaere, H. (2012) *In Brussel: een reis door de wereld*. Berchem: EPO.
- Van Hamme, G., T. Grippa en M. Van Criekingen (2016) Migratiebewegingen en dynamische processen in de Brusselse wijken. *Brussel Studies*, 97, DOI:10.4000/brussels.1337.
- Vertovec, S. (2019) Talking around super-diversity. *Ethnic and Racial Studies*, 42(1): 125-139, DOI:10.1080/01419870.2017.1406128.
- Weck, S. en H. Hanhörster (2015) Seeking Urbanity or Seeking Diversity? Middle-class family households in a mixed neighbourhood in Germany. *Journal of Housing and the Built Environment*, 30(3): 471-486, DOI:10.1007/s10901-014-9425-2.
- Woo, B., J. Rennie en S.R. Poyntz (2015) Scene Thinking. *Cultural Studies*, 29(3): 285-297, DOI:10.1080/09502386.2014.937950.
- Young, C., M. Diep en S. Drabble (2006) Living with Difference? The 'Cosmopolitan City' and Urban Reimagining in Manchester, UK. *Urban Studies*, 43(10): 1687-1714, DOI:10.1080/00420980600888486.
- Zukin, S. (1995) *The cultures of cities*. Oxford: Blackwell.
- Zukin, S. (2010) *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. New York: Oxford University Press.
- Zukin, S. (2011) Reconstructing the authenticity of place. *Theory and Society*, 40(2): 161-165, DOI:10.1007/s11186-010-9133-1.
- Zukin, S. (2016) Gentrification in Three Paradoxes. *City & Community*, 15(3): 202-207, DOI:10.1111/cico.12184.

Over de auteurs

Hannah Weytjens behaalde een master in de sociologie aan de KU Leuven en schreef haar thesis over culturele en esthetische sortering in Brussel.

Giselinde Kuipers is hoogleraar sociologie aan de KU Leuven. Ze doet onderzoek naar de sociale vorming van culturele standaarden, bijvoorbeeld op het gebied van schoonheid en humor, en de consequenties van deze standaarden voor interacties, ongelijkheden en identiteiten. Ze was redacteur van twee van de voorlopers van *Tijdschrift Sociologie*: van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* en van *Sociologie*, dat zij mede oprichtte.